

ВОСКОВА СВІЧКА ЯК ЕЛЕМЕНТ СИМВОЛІЧНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНЦІВ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ ст.)

У статті розглянуто функції, типологію і семантику воскової свічки, яка є одним з основних елементів захисту православних українців. Стаття базується на польових етнографічних матеріалах, зібраних автором на Слобожанщині, Поліссі та Поділлі протягом 2006 – 2012 рр.

Ключові слова: апотропей, воскова свічка, типологія, символічний захист, семантика.

Для багатьох українців важливим є створення символічного захисту навколо себе і свого особистого простору. З цією метою використовуються як народні, так і церковні методи, що застосовуються священнослужителями та безпосередньо самим індивідом.

Так, захист будинку, наприклад, починається ще з його закладення¹: "копійки то кладуть, як націнають робити"², "а в нас ще таке є повір'я класти рубля або шось срібне. Вже в нас то таке завжди є. Та й хто під усі угли ложить, як уже попаде, мовляв, на добро таке ложать"³, "копійки клали ці майстри, щоб гроші водились"⁴, "гроші кладуть на вуглі, щоб гроші велісь"⁵. Зважаючи на те, що гроші завжди символізують достаток і багатство, їх підкладання під фундамент має на меті забезпечення мешканцям цього будинку заможного життя.

В ХІХ столітті під час закладення будинку, а також при переході на нове місце, будинок освячували⁶. У наші дні ця традиція збереглася і новий будинок перед заселенням також потребує обов'язкового освячення: "отож як новий будинок, ще він вовсе не освячений, то тоді священика, то вони рисують ото ті хрести, наскрізь там по всіх кімнатах так нахрест було освячують"⁷. Загалом процес освячення будинку на Поліссі відбувається щорічно після Водохреща: "Обізательно! Кожний рік батюшка ходить і висвячує після Хрещенія... Як у церкві Хрещеніє прошло, то він ходить, може ходити цілий місяць, як йому попаде, погода дозволяє. Іде в хлів, висвячує, святою водою побризгає"⁸, "в нас батюшка ходить на Водохрище, другий день геть з хати в хату ходить святить святею водою"⁹, "після святого Водохреща батюшка, наш священик місцевий, їздить і освячує кожного хату"¹⁰. Зазначаємо, що поширеним також є освячення будинку за необхідністю, коли господарі відчувають потребу додаткового захисту будинку ("ходіння" померлого, зурочення і т.д.).

До найпоширеніших апотропей, які широко вживаються українцями, відносимо воду (освячену на Водохреща), вербу (освячену на Вербну неділю) та освячену воскову свічку. Щодо свяченої води, то її наділяють особливими якостями і використовують для захисту житла та предметів побуту¹¹, також для захисту худоби: "коли переводять худобу в новий хлів, освячать його свяченою водою"¹². З такою ж метою використовується і освячена верба: "завжди, коли господиня навесні перший раз коров гонила, – свяченою вербою їх прихльостувала"¹³, "ту вербу беруть як іде скотинка на пашу і тако три рази теє вербою, щоб скотина не боліла"¹⁴.

Важливе значення для символічного захисту оселі, займає освячена воскова свічка. Саме її наділяють захисними функціями направленними проти нечистої сили, природних явищ (грім, блискавка, град) та хвороб. Свічки виготовляються і освячуються в церкві перед великими святами: Різдвам Христовим, Стрітінням Господнім, Великоднем і Трійцею. Саме назва свята і визначає назву свічки: різдвяна, стрітенська, великодня (четвергова), трійчна.

У 80-х роках ХХ століття вивченням воскових свічок на Поліссі займалась російська дослідниця Світлана Толстая¹⁵. Охарактеризувавши функціональне призначення стрітенської і

четвергової свічок, що є найпоширенішими в цьому етнографічному регіоні, вона закартографувала територію їх розповсюдження (стрітенської – на західному Поліссі, а четвергової – на східному). Продовжила дослідження воскових свічок у традиції поліщуків український етнограф Тетяна Пархоменко, дослідивши застосування свічки в народних віруваннях та обрядах західного Полісся¹⁶. Пархоменко зробила спробу окреслити основні міфотворчі уявлення щодо символу свічки, в котрому на її думку, стихія вогню наділялась життєдайною функцією та апотропеїчними властивостями¹⁷.

Продовжуючи дослідження охоронних функцій воскової свічки слід детальніше розглянути захист в період новорічно-різдвяних свят, а саме нанесення крейдою або свічкою хрестів у будинку. Православна традиція позначення оселі хрестом є давньою. Вставляючи у новій хаті сволоки для дверей і підвіконня для вікон, наприкінці XIX століття робили сокирою хрест, говорячи при цьому "святи наши викна, не пропускайте кризь себе ворив, ни разбойников, ни злого духа..."¹⁸. На сучасній Харківщині теж зустрічаємо такий тип захисту, але вже з нанесенням хреста за допомогою свічки¹⁹. На Поліссі та Волині хрести малюють крейдою, яку часто називають "глина"²⁰, на Водохреща: "крестики, ну, кала шкла ставляємо"²¹, "ну батюшка ж, от як святить церкву, чи як святить хату, то... після Водохреща, то він її описує крейдою, ставить, і на хлівах, так, на всіх хоробах"²², "оце хрестики робляться, коли то ми робимо на Крещення як воду, то тоді посвятили хороми, хату посвятили, хороми посвятили і тоді хрестики роблять крейдою тоже, щоб нечиста сила туда не заходила"²³, "ето на Крещеніе... так по стінах скрузь: по хліву, по хаті крейдою так крестики роблять да і всьо"²⁴, "на Водохреща, ну то малюють на дверях, в хаті пішуть хреста"²⁵, "на Водохреща батюшка ходить да Ардан пише, на то і так уже ж, да й діти да й по тинах писали, да по всьому"²⁶. На Поділлі також поширене освячення будинку "на Гордань"²⁷ і нанесення священником хрестів крейдою: "піп в нас осьо ходив Гордані малював по дверях в каждого, в каждой хаті на Йордану"²⁸, "Горданю писав батюшка на дверях"²⁹.

Крейда, зазвичай, використовується проста, а інколи освячена на Великдень: "хату треба крейдою, крейду треба обізательно святити в церкві, щоб була свячена крейда на Паску, щоб вона була освячена і тою крейдою обвести кругом хати. І тею крейдою хрестики робиш"³⁰. Іноді цей процес супроводжується нанесенням крейдою горизонтальної лінії навколо будинку, що символізує відгородження небезпеки від оселі, за допомогою створення магічного кола, що виступає своєрідним кордоном: "ето на Крещення у нас обходять оселю і обводять глиною обводять хату... По стінах і по етому проходять, щоб нечиста сила, дух злий не йшов. І хрестики на окнах і на дверях ставлять"³¹. Цікавий звичай був зафіксований в с. Борове Зарічненського району: "на Крещення, описують і роблять хрестики в хати, кругом обводять, от заходимо в церкву, посвятили воду, приходимо з теї церкви беремо хліба буханец, ідемо поводимо кругом хати, у хаті, до худоби ідемо, о, тоже водимо. Святимо святою водою. У колодязь линею, щоб була свячена вода – ето на Крещеніе"³². На нашу думку, обхід навколо будинку з хлібом сприяє урожайності та благополуччю. Саме ж обходження по колу має на меті окреслення магічного захисного кола. Зазначимо, що ця традиція фіксується етнографами ще у XIX столітті, зокрема Іваном Беньківським³³.

Використання різдвяної свічки (освяченої на Водохреща) не є розповсюдженим. Її застосування нам вдалося зафіксувати лише в с. Кисоричі Рокитнівського району: "ну свечку святять тоже на Крещеніе"³⁴ та в с. Степанівка Ємільчинського р-ну: "громниці, це оддєльно свічки беруть як ото воду святять, тоді для грому беруть свічку спеціально, святять і запалюють тоді"³⁵. Зазначаємо, що "громницею" у різних місцевостях називають воскові свічки, посвячені на різні свята. На нашу думку, це пов'язане з наділенням воскових свічок однаковими апотропейними функціями. З іншої сторони припускаємо, що означення різдвяної свічки громницею у деяких випадках, пов'язане з перериванням традиції та знищенням церков, яке було спричинене радянським засиллям, а звідси втратою знань. Через це інформатори досить часто плутають, котра з свічок називається громницею. Крім того, з вищезазначених причин в с. Березники Ємільчинського району за відсутності церкви воскову свічку заміняють вугіллям, яким і малюють хрестики в період різдвяних свят³⁶.

Щодо стрітенської ("стрітенна"³⁷) або громничної свічки, то вона є широкоживаною. Сакральне значення має сам процес несення свічки з церкви додому: "відправа кінчилася,

вже ввечері йдеш з тими свічками запаленими. Треба, щоб ти принесла свічку, щоб вона не погасла і ти тою свічкою з церкви тоже робиш"³⁸, "самі прийшли з церкви, да теє свічку обходять хату. Свічкою на дверях, щоб грім не вдарив... Відвести всяку нечисть від хати, хворобу там, нечисту силу..."³⁹. Сам процес нанесення хрестиків запаленою свічкою відбувається відразу після приходу з церкви: "свічки, проходять до хати і чорним по білому хрестик"⁴⁰, "я приношу, іду в церкву і з церкви іду з свічкою, до самої хати, несучи свічку з огнем і приходжу в хату і свічкою етою, огнем випалюваю, видимляю хрестика, а несучи ту свічку з церкви геть, щоб вона не погасла. Приношу геть в хату з огнем її і роблю хрестики... На хливах, да на дверях, на хливах, но вже там крейдою"⁴¹ "і на дверях, і по окнах пішуть, і по тих бальках"⁴². Такими ж функціями наділяють стрітенську свічку і на Поділлі: "на Стрітеніє носять цю свічку додому і роблять ці хрестики"⁴³.

В с. Бараші Ємільчинського району зафіксоване освячення саме трьох громничних свічок: "три свічки на Стрітення ти должна посвятить три свічки, на Стрітення. Ти святиш три свічки і от як така гроза йде, ти посвятила ці всі три свічки і в тебе нічого не буде горіти. Бог спасає"⁴⁴. В с. Неділище Ємільчинського району громничну свічку потрібно святити на Стрітення дев'ять років підряд: "свічку роблять, щоб вона була груба свічка. І це її треба дев'ять раз посвятить ту свічку. Вона дуже добра, це на Стріченне"⁴⁵.

Традиційно громничну свічку запалюють під час грози: "стрічена свічка як гримить – треба її засвітити, цю свічку, щоб вона горіла поки перестане блискавка і грім. Я колись так боялась як гримить, побегу, ну шо я сирота осталась, до людей, до сусідів, а потом свічка ця Стрітена, Богу молюся. Треба гримить, з Богом гримить і блискає"⁴⁶, "то якшо гроза велика йде, то палять ту свічку. І окна, і двері цю свічкою хрестять навхрест. Ну я почті за літо всі попаліла"⁴⁷, "на Стрітення більшість свічки святять, то як ото свічку з Стрітення то запалюємо постійно"⁴⁸, "як гримить – підпалювали, щоб вона горіла"⁴⁹, "свічка од грому, пока ще гром не бів. Як гримить, то свічка горить"⁵⁰. На Волинському Поліссі, а саме в Камінь-Каширському районі, окрім стрітенської свічки⁵¹ поширеним апотропеем від грому є великодній рушник⁵², інколи освячений сім років підряд⁵³, і освячена на Маковея ліщина⁵⁴. Поширеним методом боротьби з громом або градом є також викидання хлібної лопати і кочерги на подвір'я: "як ось буря зносить, град іде, значить її запалюють на окні, а там тії вілки, шо то в піч баняки ми ставимо, на шо хліб тая лопата, вона щітаєтса, ото таке як град іде, буря така, ото вілки викидають на подвір'я, ту лопату викидають, шо хліб пекти єю тоже"⁵⁵, "і ще ту лопату, яку замуж йдуть дівчата да коровай в піч садять єй. Лопата широка така була, то туди ту лопату викидаєм, щоб не було грому, щоб граду не було, нічого"⁵⁶. В с. Сергіївка Ємільчинського району для захисту від грози використовують сокирку: "я отамо я беру тую сокирочку і як стане гримить, я три хрестики – раз. Да і туди сокирку... на три хрестики, носиком устромила і стоїть сокирка"⁵⁷.

Рівноцінною за значенням зі стрітенською свічкою є "четвергова" ("четвертна"⁵⁸), посвячена в Чистий четвер. В цей день "йдуть по огонь"⁵⁹ і сакрального значення надають безпосередньо принесенню "живого огню"⁶⁰ з церкви: "то законна свічка, як ти з церкви приніс свічку да вона дорогою не потухла"⁶¹, "в Чистий четвер ту свічку запалили і прийшла додому, принесла"⁶², "хто вже донесе додому свічку запалену, щоб аж у церкві запалить, щоб аж додом принести ну да тоді вже дома роблять на столі (стеля – автор) хрести, три хрести роблять перед Паскою, ото кажуть Страшна п'ятниця"⁶³. Для того, щоб донести запалену свічку з церкви додому застосовують різні методи: "із церкви то свічку, ото обрізують бутилку, а тоде туди пшеницю сиплють, а тоді свічку туди ставляють да запалюють і несуть її до самого дому. Ну коли яке свято, її вже немає з теї пшениці, да там десь в стопочку чи в стакан. Чи трошки горбушку хліба обрізують да таку дирочку роблять да її засовують або пшениці в стаканчик насипають да її застромлюють"⁶⁴, "були ж тії свічки, як у церкві запалимо, да йдем то самої хати, стережем отак от, я в пляшку беру як отако, держу тую пластмасу, да в пляшку ставлю да так держу да піду до хати"⁶⁵.

В Ємільчинському районі також побутує назва "громниця": "громниця – це в Чистий четвер як приходиш з церкви, то на потолку, на стелі роблять хрестика оцією свічкою, оцією громницею"⁶⁶. Натомість у Камінь-Каширському районі поширена назва "страсна": "на Чистий четвер свічка Страсна коло ікон ставлять, як рана підкурюють, худоба як слабне"⁶⁷. В селах

Карпилівка і Кисоричі Рокитнівського району хрести пишуть у будинку свічкою принесеною саме з великодньої служби: "на Пасху із церкви несьом свечку, всюночна в церкві, несем свечку, щоб не потухла да щоб вдома зробіть креста на дверях. Колись по хатах булі брускі такіє да робілі, а тепер немає, то так – на дверях роблять креста"⁶⁸, "хіба, щоб злій дух не заходив. Батюшка каже в церкві як на Пасхі стоїть, шо робіть хрестики на дверях, щоб злій дух у хату не мог войти"⁶⁹, "на Великдень оце шо свічка горить, приходить до хати і просто там роблять того. З усьойночної, то хрестика ставляють тою свічечкою, шо горить, да димочок там від паганого"⁷⁰.

Раніше в будинках хрести писали на сволоках⁷¹: "з церкви треба принести вогонь да вдома роблять хрестики як не потухне у хаті на сволоках"⁷² або "на одвірку, щоб було чисто в хаті"⁷³. Для того, щоб очистити особистий простір з запаленою свічкою обходять весь будинок і господарські приміщення: "треба хрестика, цю свічечку і кругом, по всіх вуглах з цею свічкою. Я в каждой комнаті і виход, откриваю двері і сіні откриваю, і тако на кажу: нечїста сила втікай, бо я з свічкою христовою іду молюсь Богу. Беру одчиню двері цей свічкою, але Бог дав, шо і не потухне. Іду назад у хату з свічкою"⁷⁴, "после горить вона вдома, це дуже добре для хазяйства, для життя, для всього добра вона. Горить там вона скіки. Цей живий огонь. Вона помагає од грому, од всього ця свічка – огонь"⁷⁵, "то в Чистий четвер перед Пасхою, то кругом хати тоже ходили і на дверях чї на столі робили хрестика з того диму свічки"⁷⁶.

Щодо воскової свічки, освяченої на Трійцю, то її називають "тройчина"⁷⁷ або "громова"⁷⁸. Її використання зафіксоване нами в селах Кочичине і Березники Ємільчиського району Житомирської обл.: "вобше свічечку береш з церкви. Ото береть таку, коли це її дають чї на Трійцю чї на яку то дають, шо якшо буде ну гроза чї шо, щоб запалили в хаті. Дає батюшка, то це уже як гроза в кого, то хтось запалить свічечку, виключить свет да й сидить"⁷⁹, "якось перед Трійцею да несуть додому огонь з церкви. Трошки вона в хаті погорить і тоді її зберігають, ложать до следующего року. Да, якось таке, шо додому несуть огонь, перед Трійцею"⁸⁰, "було на Трійцю, тройчина свічка, да. Попринесиш до хати, сядай їсти, обідать чї там вечерать. Засвітили свічку, погоріла да й згоріла"⁸¹.

Поширеним також є використання освяченої воскової свічки в лікувальних цілях. Так, наприклад, у Зарічненському районі лише в Чистий четвер можна відпалити "ковтун": "жінки старії колись казали носити того ковтуна. Його носять до тих пір покуда він на плечі не злізе, а тоді вже його відпалюють. Беруть проволочку, напалюють до красна на свячоній свічці, ложать костра і тоді держить стара ворожка його в жмене і одшмалює його. Його одшмалюють у Чистий четвер перед Паскою – один день в рік шо його убирають"⁸², "да тими січками одпалюваєш того ковтуна вже, так як уже ковтун той, тому тіло одпалиш теє, шо одросло вже, але зразу не, як вони ковтуни дак одростуть вони мо й год, дак одпалюєш дак кале не сходить уже"⁸³, "ото десь носять на Паску да тею свічкою да опалювають"⁸⁴, "цього ковтуна свічку запалюють і обпалити його"⁸⁵ "поодкусую чи поодпалюй ті ковтуни, повкидай у воду. Ту я правда завела її в Чистий четвер, да поодпалювала. Взяла коробку запалок да поодпалювала, покидала, бу ж моя дівчина стала така як була"⁸⁶. Відпалювання ковтунів фіксуємо також в Камінь-Каширському районі: "ковтуни як одрастають, то батько чї мати на Чистий четвер одпалюють"⁸⁷. Освяченою восковою свічкою шептухи спалюють також "рожу"⁸⁸.

Таким чином можливо розділити воскові свічки за їх функціональним застосуванням на три групи. Так, найпоширенішими функціями воскової свічки є:

1. захист від грому – свічки запалювали під час грози, господарі обходили із запаленою свічкою будинки і хліви, викреслювали полум'ям хрести на вікнах або дверях хати, хліва, по балках; хрестоподібно підпалювали свічкою волосся, щоб не боятися грому. До прикладу: "я сама свічку принесла з церкви, так дай на Стритині. Прийшла з церкви та й поробила "крижі", щоб грім не бив у хату"⁸⁹, "свічка грозозав'язка єсть, як гроза, то запалюємо свічку тую грозозав'язку, і, кажуть, помагає"⁹⁰, "свічки громничні, он і зараз лежить десь там такі, як ото грім то сильне так, буває гроза, то запалюють свічки громничні, щоб не було біди ніякої"⁹¹;

2. захист від нечистої сили (тримають вдома і в хліву, запалюють при першому вигоні худоби). До прикладу: "зпалюють свічку, і на дверях тут на верху, раз... свічкою хрестика випалюють димком, щоб сатана до хати не лізла"⁹²;

3. захист від хвороб або їх лікування (підкурювали під час хвороби: уроку, "рожі", переляку).

До прикладу: "свічкою подпалювать, мо дитятко шось боїтса, чі там злякане, тоже накурують цеє свічкою. Да там, напірмер, вона крєпко помочна, оце як така там свічка, вона Стрічена щітаєтса"⁹³.

Отже, у православних українців Полісся, Поділля і Слобожанщини спостерігається поєднання народного та церковного захисту, що найчастіше застосовуються проти нечистої сили, недобррозичливців і "поганих очей". У повсякденному житті українці велике значення надають захисту індивідуального та сімейного простору. Констатуємо, що засоби захисту мало змінилися, незмінною також залишається їхня семантика та методи застосування протягом досліджуваного періоду.

¹ Див. дет.: Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців: монографія. – Львів, 2011. – 428с.; Радович Р. Звичаї та обряди, пов'язані із спорудженням житла на заході Галицької Бойківщини // Народознавчі зошити. – 2008. – 3 – 4. – С.253 – 271; Сілецький Р. "Закладщина" хати на Поліссі: обрядово-звичаєвий аспект // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. – Львів, 1997. – Вип. 1: Київське Полісся. 1994. – С. 83 – 96.

² Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСЕЛ) – Спр. А.Ніколаєва – 12. – Арк. 19. Записано автором від Мовчун В.В. в с. Неньковичі Зарічненського р-ну Рівненської обл.

³ Архів ДНЦЗКСЕЛ. – Спр. А.Ніколаєва – 02. – Арк. 20 – 21. Записано автором від Корнійчук Т.М. в с. Мутвиця Зарічненського р-ну Рівненської обл.

⁴ Записано автором від Брички В.В. в с. Кисоричі Рокитнівського р-ну Рівненська обл.

⁵ Архів ДНЦЗКСЕЛ. – Спр. А.Ніколаєва. – 03. – Арк. 17. Записано автором від Яценко Л.М. с. Підлуби Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁶ ЦДІАК України. – Ф. 2205. оп. 1. – Од. зб. 326. – Арк. 08.

⁷ Архів ДНЦЗКСЕЛ – Спр. А.Ніколаєва. – 12. – Арк. 39. Записано автором від Мінько М. І. в с. Неньковичі Зарічненського р-ну Рівненської обл.

⁸ Там само. – 06. – Арк. 25 – 26. Записано автором від Гарковця М.О. в с. Радове Зарічненського р-ну Рівненської обл.

⁹ Там само. – 10. – Арк. 11. Записано автором від Мосіук М.І. в с. Задовже Зарічненського р-ну Рівненської обл.

¹⁰ Там само. – 06. – Арк. 14. Записано автором від Мітчук І.В. в с. Радове Зарічненського р-ну Рівненської обл.

¹¹ Основы православной веры. – К., 2006. – С.101.

¹² Муравський шлях: матеріали фольклорно-етнографічної експедиції / Упор. Красиков М., Олійник Н., Осадча В., Семенова М. – Харків, 1998. – С. 232.

¹³ Там само.

¹⁴ Архів ДНЦЗКСЕЛ. – Спр. А.Ніколаєва – 14. – Арк. 04. Записано автором від Луцик Є.С. в с. Грудки Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

¹⁵ Толстая С.М. Материалы к Полесскому этнолингвистическому атласу. Опыт картографирования // Славянский и балканский фольклор. Генезис. Архаика. Традиции. – М., 1986. – С. 27 – 28.

¹⁶ Пархоменко Т. Ритуальне застосування свічки у весільних обрядах // Народна творчість і етнографія. 2004, № 5. – С. 89 – 92; її ж Календарні звичаї та обряди // Етнокультура Рівненського Полісся. – Рівне, 2009. – С. 119 – 192; її ж Оберегове застосування воскової свічки та льону в народних віруваннях та обрядах західного Полісся // Західне Полісся: історія та культура. Вип. 1. Матеріали науково-практичної конференції присвяченої 30-річчю Сарненського історико-краєзнавчого музею м. Сарни, 3 – 4 грудня 2004. – Рівне, 2004. – С. 140 – 148.

¹⁷ Там само. С. 146.

¹⁸ Иванов П.В. Народные обычаи, поверья, приметы, пословицы и загадки, относящиеся к малорусской хате // Харьковский сборник. – Харьков, 1889. – С. 54.

¹⁹ Записано автором від Ханіної В. у м. Валки Харківської обл.

²⁰ Архів ДНЦЗКСЕЛ. – Спр. А.Ніколаєва – 09. – Арк. 31. Записано автором від Апончук П.П. в с. Млинок Зарічненського р-ну Рівненської обл.

²¹ Там само. – 03. – Арк. 31. Записано автором від Романовської Л.Л. в с. Сенчиці і Зарічненського р-ну Рівненської обл.

²² Там само. – 06. – Арк. 15. Записано автором від Мітчук І.В. в с. Радове Зарічненського р-ну Рівненської обл.

- ²³ Там само. – 04. – Арк. 28. Записано автором від Воробей О.В. в с. Локниця Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ²⁴ Записано автором від Наумович С. І. с. Карпилівка Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
- ²⁵ Там само. – 03. – Арк. 19. Записано автором від Яценко Л.М. в с. Підлуби Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- ²⁶ Там само. – 04. – Арк. 41. Записано автором в с. Погреби Васильківського р-ну Київської обл. від Горбатенко М.А., переселенки з с. Луб'янка Поліського р-ну Київської обл.
- ²⁷ Записано автором від Мельничук Г.І. в с. Чорновиця Оратівського р-ну Вінницької обл.
- ²⁸ Записано автором від Сокур Г.О. в с. Чорновиця Оратівського р-ну Вінницької обл.
- ²⁹ Записано автором від Мельничук Г.І. в с. Чорновиця Оратівського р-ну Вінницької обл.
- ³⁰ Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А.Ніколаєва – 04. – Арк. 28. Записано автором від Воробей О.В. в с. Локниця Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ³¹ Там само. – 03. – Арк. 40. Записано автором від Биковецької А.К. в с. Сенчиці Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ³² Там само. – 09. – Арк. 15. Записано автором від Апончук Л.П. в с. Борове Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ³³ Беньковский Ив. Поверья, обычаи, обряды, суеверия и приметы, приуроченные к "Риздвяным святкам" // КС. – 1896. – Т. 52. – № 1. – Отд. 2. – С. 8.
- ³⁴ Записано автором від Брички В.В. в с. Кисоричі Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
- ³⁵ Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А. Ніколаєва – 05. – Арк. 61. Записано автором від Саух Г.О. в с. Степанівка Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- ³⁶ Там само. – 13. – Арк. 16. Записано автором від Боровик Б.Й. в с. Березники Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- ³⁷ Записано автором від Рупич Є.Г. в с. Березове Рокитнівського р-ну Рівненська обл.
- ³⁸ Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А.Ніколаєва – 04. – Арк. 19. Записано автором від Воробей О. В. в с. Локниця Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ³⁹ Там само. – 10. – Арк. 11. Записано автором від Шандрук О.І. в с. Задовже Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁴⁰ Там само. – 05. – Арк. 24. Записано автором від Паляниці Л.С. в с. Річиця Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁴¹ Там само. – 06. – Арк. 26. Записано автором від Кучерешко Н.А. в с. Кухче Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁴² Там само. – 03. – Арк. 21. Записано автором від Яценко Л.М. в с. Підлуби Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- ⁴³ Записано автором від Сокур Г.О. в с. Човновиця Оратівського р-ну Вінницької обл.
- ⁴⁴ Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А.Ніколаєва – 10. – Арк. 14. Записано автором від Цуман М.О. в с. Бараші Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- ⁴⁵ Там само. – 08. – Арк. 34. Записано автором від Волошиної О.М. в с. Неділице Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- ⁴⁶ Там само. – 12. – Арк. 40. Записано автором від Заїки Г.С. в с. Симони Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- ⁴⁷ Записано автором від Федчик М.І. в с. Березове Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
- ⁴⁸ Записано автором від Брички Н.Г. в с. Кисоричі Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
- ⁴⁹ Записано автором від Пустовіт Г.Н. в с. Орлівка Теплівського р-ну Вінницької обл.
- ⁵⁰ Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А.Ніколаєва – 03. – Арк. 21. Записано автором від Яценко Л.М. в с. Підлуби Ємільчинського р-ну Житомирської обл.
- ⁵¹ Там само. – 08. – Арк. 21. Записано автором від Остапчук Г.В. в с. Верхи Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ⁵² Там само. – 04. – Арк. 10. Записано автором від Марчук М.І. в с. Бузаки Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ⁵³ Там само. – 14. – Арк. 09. Записано автором від Луцик Є.С. в с. Грудки Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ⁵⁴ Там само. – 11. – Арк. 38. Записано автором від Тустановської М.К. в с. Великий Обзир Камінь-

Каширського р-ну Волинської обл.

⁵⁵ Там само. – 08. – Арк. 34. Записано автором від Волошиної О.М. в с. Неділице Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁵⁶ Там само. – 13. – Арк. 44. Записано автором від Рудницької Г.О. в с. Сергіївка Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Там само. – 08. – Арк. 34. Записано автором від Волошиної О.М. в с. Неділице Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁵⁹ Там само. – 13. – Арк. 43. Записано автором від Рудницької Г.О. в с. Сергіївка Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁶⁰ Там само. – 12. – Арк. 41. Записано автором від Заїки Г.С. в с. Симони Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁶¹ Там само. – 08. – Арк. 34. Записано автором від Волошиної О.М. в с. Неділице Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁶² Там само. – 13. – Арк. 43. Записано автором від Рудницької Г.О. в с. Сергіївка Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁶³ Там само. – 04. – Арк. 45. Записано автором від Горбатенко М.А., переселенки з с. Луб'янка Поліського р-ну Київської обл. в с. Погреби Васильківського р-ну Київська обл.

⁶⁴ Там само. – 04. – Арк. 11. Записано автором від Філоненко В.В. в с. Кочичине Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁶⁵ Там само. – 13. – Арк. 08. Записано автором від Костюкович У.М. в с. Серники Зарічненського р-ну Рівненської обл.

⁶⁶ Там само. – 07. – Арк. 34 – 35. Записано автором від Тукайло А.А. в с. Малоглумчанка Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁶⁷ Там само. – 11. – Арк. 38. Записано автором від Тустановської М.К. в с. Великий Обзир Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

⁶⁸ Записано автором від Наумович С.І. в с. Карпилівка Рокитнівського р-ну Рівненської обл.

⁶⁹ Записано автором від Бугайчук Н.А. в с. Карпилівка Рокитнівського р-ну Рівненської обл.

⁷⁰ Записано автором від Євпат А.Д. в с. Кисоричі Рокитнівського р-ну Рівненської обл.

⁷¹ Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А. Ніколаєва – 12. – Арк. 41. Записано автором від Заїки Г.С. в с. Симони Ємільчинського р-ну Житомирської обл.; Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А. Ніколаєва – 08. – Арк. 34. Записано автором від Волошиної О.М. в с. Неділице Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁷² Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А. Ніколаєва – 08. – Арк. 06. Записано автором від Карпенко К.В. в с. Неділице Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁷³ Там само. – 13. – Арк. 43. Записано автором від Рудницької Г.О. в с. Сергіївка Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само. – 05. – Арк. 60 – 61. Записано автором від Саух Г.О. в с. Степанівка Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁷⁶ Записано автором від Масовець В.С. в с. Рокитно Рокитнівського р-ну Рівненської обл.

⁷⁷ Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А. Ніколаєва – 13. – Арк. 14. Записано автором від Боровик Б.Й. в с. Березники Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁷⁸ Там само. – 04. – Арк. 11. Записано автором від Філоненко В.В. в с. Кочичине Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само. – 04. – Арк. 37. Записано автором від Шишковської Т.В. в с. Кочичине Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁸¹ Там само. – 13. – Арк. 14. Записано автором від Боровик Б.Й. в с. Березники Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

⁸² Там само. – 07. – Арк. 40. Записано автором від Миколайчик М.І. в с. Кухітська Воля Зарічненського р-ну Рівненської обл.

⁸³ Там само. – 13. – Арк. 08. Записано автором від Костюкович У.М. в с. Серники Зарічненського р-ну Рівненської обл.

- ⁸⁴ Там само. – 13. – Арк. 24 – 25. Записано автором від Грицевич О.П. в с. Серники Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁸⁵ Там само. – 14. – Арк. 29 – 30. Записано автором від Полюхович І.Д. в с. Соломир Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁸⁶ Там само. – 09. – Арк. 24. Записано автором від Хвилько А.М. в с. Борове Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁸⁷ Там само. – 14. – Арк. 18. Записано автором від Козак Ю.Л. в с. Грудки Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ⁸⁸ Там само. – 09. – Арк. 08. Записано автором від Мостики П.М. в с. Сошичне Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.; Архів ДНЦЗКСТК. – Спр. А. Ніколаєва – 11. – Арк. 06. Записано автором від Тустановської М.К. в с. В. Обзир Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ⁸⁹ Там само. – 05. – Арк. 17. Записано автором від Дівульської М.В. в с. Перекалля Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁹⁰ Там само. – 06. – Арк. 62. Записано автором від Вакулич І.Я. в с. Новосілля Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁹¹ Там само. – 04. – Арк. 34. Записано автором від Гапонюк А.С. в с. Локниця Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁹² Там само. – 05. – Арк. 24. Записано автором від Палій В.А. в с. Ріциця Зарічненського р-ну Рівненської обл.
- ⁹³ Там само. – 08. – Арк. 11. Записано автором від Волошиної О.М. в с. Неділице Ємільчинського р-ну Житомирської обл.

В статье рассматриваются функции, типология и семантика восковой свечи, которая является одним из основных элементов символической защиты православных украинцев. Статья базируется на полевых материалах, собранных автором на Слобожанщине, Полесье, Подолье в 2006 – 2012 гг.

Ключевые слова: апотропей, восковая свеча, типология, символическая защита, семантика.

In this article the functions, typology and semantics of wax candle which is used for the symbolic defense of orthodox Ukrainians are examined. The article is based on ethnographical materials, which were collected by author in Slobozhanshchyna, Polissia and Podillia during 2006 – 2012.

Keywords: apotropaic, wax candle, typology, symbolic defense, semantics.